

هما، بسکی علم و دین

از منظر کتاب، سنت و عقل

www.ketab.ir

تحقیق و تألیف

سید مختار موسوی

بامقدمه دانشمند فاضل استاد دکتر مهدی گلشنی

سرشناسه	موسوی، مختار، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور	هماهنگی علم و دین از منظر کتاب، سنت و عقل / تحقیق و تألیف سید مختار موسوی؛ با مقدمه مهدی گلشنی.
مشخصات نشر	تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	۳۱۶ ص.
شابک	978-964-440-678-2
وضعیت فهرست نویسی	فیا.
یادداشت	کتابنامه: ص. ۳۰۹ - ۳۱۴؛ همچنین به صورت زیر نویس.
موضوع	علم و دین.
موضوع	Religion and science
موضوع	دین و سیاست.
موضوع	Religion and Politics
شناسه افزوده	گلشنی، مهدی، ۱۳۱۷ -، مقدمه نویسی.
شناسه افزوده	Golshani, Mehdi
رده بندی کنگره	BL ۲۴۰/۳
رده بندی دیویی	۲۰۱/۶۵
شماره کتابشناسی ملی	۸۰۸۶۳۱
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیا.

تهران - خیابان پامنار - بنی هاشم - پلاک ۱۲ و ۱۸ تلفن: ۵۵۶۲۰۴۱۰ - ۵۵۶۲۰۴۴۹ - ۵۵۶۲۰۴۴۱
 فروشگاه: تهران - خیابان انقلاب - بازارچه کتاب - پلاک ۱۰ تلفن: ۶۶۴۰۸۴۴۱ - ۶۶۴۰۸۴۳۶
 www.darolkotob.com instagram: @darolkotob

هماهنگی علم و دین از منظر کتاب، سنت و عقل

نویسنده: سید مختار موسوی

- چاپ اول: ۱۴۰۱ ش.
- تعداد صفحات و قطع: ۳۱۶ ص، وزیری.
- تیراژ: ۵۰۰ نسخه
- لیتوگرافی: موعود
- چاپ: گلپان
- صحافی: دارالکتب الاسلامیه ۳۳۹۳۴۴۷۸
- ناشر: دارالکتب الاسلامیه
- شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۴۰-۶۷۸-۲ / ISBN: 978-964-440-678-2
- حق چاپ برای ناشر محفوظ است

قیمت ۱۲۰،۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۹	 مقدمه استاد دکتر مهدی گلشنی
۱۳	 پیشگفتار
۳۷	 فصل اول: شناخت دین
۳۹	 شناخت دین و مفهوم شناسی دین
۴۰	 مراد از دین
۴۳	 تعریف دین از نگاه اندیشمندان اسلامی معاصر
۴۶	 تعریف دین از نگاه مؤلف
۴۸	 تعریف دین از منظر دانشمندان غربی
۵۱	 فصل دوم: شناخت علم
۵۱	 علم چیست؟ مفهوم شناسی علم
۵۴	 مراد از علم
۵۸	 حقیقت علم
۵۹	 تعریف فلسفی علم
۶۱	 استقلال علم و دین در جوهر و عرض
۶۴	 علم دینی و مفهوم علم دینی
۶۵	 تعریف علم دینی از منظر اندیشمندان معتقد به وحدت علم و دین
۸۵	 فصل سوم: مخاطب شناسی
۸۵	 مخاطب اصلی علم و دین
۹۱	 انسان شناسی از منظر علم و دین

تعریف انسان	۹۱
شناخت انسان به کمک انسان آفرین	۱۰۱
انسان در قرآن	۱۰۴
هدف از خلقت انسان	۱۰۷
فصل چهارم: رابطه علم و دین در گذر تاریخ	۱۱۳
دیدگاه‌های مختلف در رابطه با علم و دین	۱۱۴
توصیف و تشریح گروه‌های متخاصم	۱۱۹
جدال و تقابل اهالی کلیسا با اهالی علم	۱۲۱
وضعیت علم و دین در دنیای غرب در دوران تکوین علم جدید	۱۲۹
رابطه علم و دین از دیدگاه فیزیکدانان غربی معاصر	۱۳۲
فصل پنجم: پیش فرض‌های وحدت علم و دین	۱۳۹
وحدت نورانیت ذات علم و دین	۱۳۹
شناخت نور	۱۳۹
خدا نور است	۱۴۲
علم نور است	۱۴۴
دین نور است	۱۴۷
نقش علم در شناخت دین	۱۴۹
علم وسیله‌ای برای شناخت و عبادت خدا است	۱۵۲
علم پاسدار و حافظ اصل و اساس دین است	۱۵۲
برتری عالم از شهید	۱۵۳
برتری مقام عالم در امر شفاعت	۱۵۴
فلسفه وجوب علم بر هر مسلمانی	۱۵۵
علم به معنای آگاهی قطعی، هرگز با دین در تعارض نیست	۱۵۷
تعامل و همه‌پندگی علم و دین از منظر شهید مطهری	۱۵۷
دین و علم دو رکن اصلی رشد و حیات جوامع بشری	۱۶۲
کار دین و علم به طور مشترک معرفت بخشی و تربیت انسان است	۱۶۳

(مقدمه دانشمند فاضل حضرت استاد دکتر مهدی گلشنی^۱ حفظه الله تعالی)

وقتی در نیمه دوم قرن دوم هجری کتابهایی از زبانهای یونانی و غیره به عربی ترجمه شد، عالمانی در جهان اسلام به علوم طبیعی و فلسفه روی آوردند و به بسط این علوم تحت جهان بینی توحیدی پرداختند. مشوق آنها به این امر، قرآن و سنت بود که مطالعه صنع الهی در جهان خلقت را مورد تأکید قرار داده‌اند و لذا عالمان مسلمان این مطالعه را نوعی عبادت تلقی می‌کردند.

اینکه قرآن و سنت عامل اصلی پرداختن به مطالعه طبیعت بود مورد تأیید بعضی از عالمان غربی هم قرار گرفته است. مثلاً جرج سارتن، مورخ شهیر علم و مؤلف کتاب «مقدمه‌ای بر تاریخ علم» معتقد است که برای درک کامل علت فعالیت‌های مسلمانان در رشته‌های علمی باید به نقش محوری قرآن توجه کرد.^۲

۱ - پرفسور مهدی گلشنی متولد سال ۱۳۱۷ اصفهان می‌باشند.

استاد گلشنی فیزیک‌دان و نظریه‌پرداز، پژوهشگر فلسفه علم و بینانگذار رشته فلسفه علم در دانشگاه صنعتی شریف است، حضرت استاد، استاد ممتاز و استاد نمونه فیزیک دانشگاه صنعتی شریف بودند و عضو سابق شورای عالی انقلاب فرهنگی، و عضو پیوسته فرهنگستان علوم ایران است. او از برگزیدگان همایش چهره‌های ماندگار در عرصه فیزیک و برنده کتاب سال جمهوری اسلامی ایران است. حضرت استاد از مدافعان جدی علم دینی و وحدت علم و دین هستند و برنده بهترین جایزه همایش علم و دین در کاندیدا می‌باشند. از جمله آثار حضرت استاد گلشنی درباره علم و دین که نشانه غیرت دینی و اهتمام بی‌نظیر ایشان در حوزه تبیین علم دینی است عبارتند از:

قرآن و علوم طبیعت، از علم سکولار تا علمی دینی، علم و دین: از تعارض تا گفت و گو. علم دینی: دیدگاه‌ها و تحلیل‌ها. علم، دین و فلسفه. علم و دین و معنویت در آستانه قرن بیست و یکم. خداآواری و دانشمندان معاصر غربی. آیا علم می‌تواند دین را نادیده بگیرد؟ علم و دین در افق جهان بینی توحیدی. رابطه علم و دین از منظر چهار حکیم مسلمان معاصر فیزیکدانان غربی و مسئله خداآواری. تحلیلی از دیدگاه‌های فلسفی فیزیکدانان معاصر.

۲ - Sarton, G. Introduction to the History of Science, Vol. 1 (Baltimore3: The Williams & Wilkins Co, 1927), P. 5.

لوی هم در کتاب «ساختار اجتماعی اسلام» می‌گوید انگیزه مسلمانانی که در علوم تحقیق کردند این بود که در عجایب خلقت عظمت صنع الهی را مشاهده کنند.^۱

این مطلب را می‌توان به وضوح در کلمات بزرگانی نظیر ابوریحان بیرونی و ... دید. همینطور این گونه بینش را می‌توان در دانشمندان مسیحی قرون وسطی رؤیت کرد. مثلاً بویل از بنیانگذاران علم جدید می‌گوید:

«وقتی من با کمک چاقوهای تشریح و نور اجاق‌های شیمیایی کتاب طبیعت را مطالعه می‌کنم، همراه با زبور خوانان می‌گویم ای خدای من چقدر آثار تو متنوع هستند، تو تمامی آنها را با حکمت آفریده‌ای»^۲.

همین بینش را نیوتون و سایر بنیانگذاران علم جدید هم داشتند. آنها مطالعه طبیعت را نوعی عبادت تلقی می‌کردند. چیزی که امام علی علیه السلام در نیمه اول قرن اول هجری به صراحت فرموده بودند:

«التفكر في ملكوت السموات والارض عبادة المخلصين»^۳.

این نوع نگرش را حتی در میان بعضی از سرآمدان موحد عصرمان نیز مشاهده می‌کنیم. مثلاً چارلز تاونز می‌گوید:

«من خودم علم و دین را از هم جدا نمی‌کنم، بلکه توضیح‌مان از جهان را بخشی از تجربه دینی می‌دانم»^۴.

آرتور شالو (برنده جایزه نوبل در فیزیک) نیز همین را می‌گوید:

«اما زمینه دین زمینه‌ای بزرگ برای کار علمی است. بنابراین پژوهش علمی یک عمل عبادی است که عجایب بیشتری از خلقت خداوندی را بر ملا می‌کند»^۵.

۱ - Levy, R., The Social Structure of Islam (Cambridge University Press, 1957), P. 460.

۲ - Boyle, R., The Advancement of Learning (Oxford: Clarendon Press, 1974). P. 42.

۳ - آمدی تمیمی، عبد الواحد، غرر الحکم و درر الکلم (قم: دار الکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ق)، ص ۹۶.

۴ - Singh, T. D. et. Al., Synthesis of Science and Religion (Bombay: The Bhaka Institute, 1987), P. 141.

۵ - Margenau, H. et. Al. Cosmos, Bios, Theos: Scientists Reflect on Science, God, and the Origins of the Universe, Life and Homo Sapiens (open court, 1992), P. 171.

متأسفانه یک قرن پس از نیوتون، مکاتب تجربه گرا ظهور کردند که فقط برای یافته‌های حواس ارزش قائل بودند و فلسفه و دین را ارزشمند نمی‌دانستند و لذا فلسفه و دین، هر دو، برای دو قرن از محیط‌های علمی جدا شدند، تا آنکه پس از وقوع دو جنگ جهانی در نیمهٔ اول قرن بیستم واضح شد که خود علم نمی‌تواند مانع سوء کاربرد آن شود. ظهور چند مکتب در فلسفهٔ علم در نیمهٔ دوم قرن بیستم نیز نشان داد که نظریه‌های علمی همواره حاوی بعضی پیش فرضهای فلسفی هستند که خود علم تجربی نمی‌تواند آنها را بدست دهد. ارزشهای اخلاقی را هم علم تجربی نمی‌تواند رد یا تأیید کند. بنابراین بعضی از عالمان و فلاسفه درجه اول معاصر متذکر شده‌اند که علم تجربی نیازمند یک چتر جامع‌نگر است که هم پیش فرضهای نظریه‌ها را فراهم کند، هم ارزشهای اخلاقی را توجیه کند و هم به سؤالات بنیادی انسان پاسخ گوید. حتی بعضی از آنها صریحاً متذکر شده‌اند که این کار فقط از عهدهٔ دین بر می‌آید. به قول جرج الیس (از کیهان شناسان برجستهٔ معاصر):

«ما باید معیارهائی بکار ببریم که کل حوزهٔ تجارب انسانی را در نظر بگیرد. نه فقط آن بخشی را که می‌تواند به طور علمی توصیف شود»^۱.

اینکه باید یک چتر وسیع بر علم حاکم باشد که تمام سؤالات انسانی (از جمله بعضی سؤالات مرتبط به علم) را که خود علم پاسخگوی آنها نیست پاسخ گوید، گرچه در میان بعضی از بزرگان علم و اندیشهٔ روز جا افتاده است، اما هنوز در غالب محیط‌های علمی رواج نیافته است و همچنان تفکر پوزیتیویستی بر آنها حاکم است. در محیط‌های علمی ما نیز چنین است و متأسفانه تحول مثبتی که در غرب توسط بعضی از بزرگان علم و فلسفه رخ داده است به محیط ما نرسیده است. لازم است حوزه‌های علمیه و دانشگاهیان متدین ما آن را دنبال کنند و در ترویج آن بکوشند.

از نظر اینجانب این چتر وسیع را جهان بینی توحیدی (خصوصاً اسلامی) می‌تواند فراهم کند، و این مطلبی است که جرج الیس کیهان شناس هم به آن اذعان دارد:

۱ - Ellis, G. F. , Before the beginning (New York. Boyars/Bowerdean, 1993), P. 86.

«الهیات می تواند یک مبنای متافیزیکی برای علم فراهم کند»^۱.

متأسفانه در زمان ما یک فرهنگ آشوبناک غیر اسلامی در جوامع علمی مان رایج است و یک نوع عقده حقارت نسبت به غرب بر تفکر بسیاری از عالمان و حکام ما حاکم می باشد که فکر می کنند همه چیز را باید از غرب بگیرند، و لذا فقط مشق نویسی می کنند نه سرمشق نویسی. در واقع هویت دینی، ملی در محیط ما بسیار ضعیف شده است، در صورتی که طبق آیه قرآنی «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» اگر ما واقعاً به فرهنگ اسلامی مان مجهز می بودیم، شأن مان در جهان بسیار بالاتر از وضع فعلی می بود.

در جهت رفع این مشکل و قدم گذاری در جهت برپائی یک تمدن اسلامی روز آمد باید فرهنگ اسلامی در محیط ما، در تمامی سطوح از دبستان تا دانشگاه، احیاء شود. یکی از راههای وصول به این هدف رسانه ها و کتب هستند. لذا وظیفه عالمان حوزوی و دانشگاهی ما این است که در تقویت هویت دینی - ملی ما اقدامات جدی بعمل آورند.

از نظر اینجانب بهترین راه برای وصول به این هدف، ترویج فرهنگ اسلامی، به کمک آیات قرآنی و روایات معتبر می باشد. کتاب «هماهنگی علم و دین از منظر کتاب، سنت و عقل» تألیف جناب آقای سید مختار موسوی قدمی ارزشمند و تأثیرگذار در این مسیر است. ایشان با استفصاء وسیعی در آیات و روایات، تأکید آنها بر ضرورت فراگیری علم و لزوم هماهنگی علم و دین، در مقام نظر و مقام عمل، را برای تحقق تمدن اسلامی روزآمد متذکر می شوند. این قبیل کتب می تواند نقش مؤثری در روشنگری محققان ما، خصوصاً نسل جوان مان، داشته باشند.

من ضمن تقدیر از تلاش بسیار ارزنده مؤلف محترم در تألیف این کتاب مزید توفیقات ایشان در تألیف این گونه آثار روشنگر را از خداوند متعال خواستارم.

دکتر مهدی گلشنی

۱۴۰۰/۹/۷

۱ - "Scientists move beyond the 'How' questions to ask 'Why' ", The Christian Science Monitor, July 9, 1998, p. B4.